

СУЧАСНИЙ СТАН ФАУНИ КАЖАНІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

В. Л. Булахов¹, П. Т. Чегорка²

¹ Дніпропетровський державний університет (Дніпропетровськ),

² Дніпровсько-Орільський природний заповідник, м. Дніпропетровськ

Bulakhov V. L., Chegorka P. T. Modern State of Bat Fauna in Dnipropetrovsk Province. — Data on species composition of bat fauna (13 species).

Природні екосистеми Дніпропетровщини за останні 50 років зазнали значної трансформації. Під впливом антропогенних факторів різко скоротилася площа природних ландшафтів, які на сьогодні складають всього 0,3 % території області. Майже вся територія опинилася в зоні «екологічного лиха», де найбільш постраждали водно-болотні та степові екосистеми.

Долина р. Дніпро перетворена в каскад водосховищ з інтенсивними абразійними процесами. Більшість малих річок з заплавами біотопами перетворилися в переривисті ланцюги ставків. Гідромеліраційні роботи 60–70 років та спорудження іригаційних каналів призвели, з одного боку, до надмірного обміління малих річок та озер, а з другого, – до утворення нових з нестійким гідрологічним і біологічним режимами водно-болотних екосистем. Вказані трансформаційні процеси відбувалися до 1992 року на фоні постійного посилення рівня забруднення довкілля викидами промислових підприємств, отрутохімікатами і гербіцидами.

Інтенсифікація сільськогосподарських робіт призвела до зникнення цінних екосистем і зростання ступеню ерозійних процесів на схилах балок. Останнім часом невпинно зростає рівень стихійної рекреації в природних екосистемах, що збереглися, де «фактор неспокою» в порівнянні з 80-ми роками підвищився на порядок. Утворення та зростання чисельності фермерських господарств, діяльність яких невпорядкована, призвели до подальшого зубожіння довкілля в лісових екосистемах долин малих річок.

Всі ці фактори значно погіршили умови існування рукокрилих, що позначилося на їх видовому різноманітті та кількісному складі.

Видове різноманіття рукокрилих не зазнало істотних змін. До значних трансформаційних процесів в складі фауни кажанів налічувалося 12 видів (Барабаш-Нікіфоров, 1928; Акімов, 1930; Абеленцев, Попов, 1956; Булахов и др., 1996). Інтенсивна трансформація екосистем зумовила збіднення цього різноманіття та випад зі складу фауни 3-х видів (25 %): випали малий підковоніс, довговуха та вусата нічниця (Булахов и др., 1983). Після зниження інтенсивності трансформації екосистем (90-і роки) знову відновилася вусата нічниця. Вона була знову зареєстрована в 1996 році в околицях с. Могилів Царичанського району (долина р. Оріль в середній течії). Крім цього в 1997 році вперше в регіоні зареєстрована ставкова нічниця. Таким чином, загальний видовий склад змінився всього на 1 вид (випало 2 види, зареєстровано 1 новий вид) і включає 11 видів (табл. 1).

Таблиця 1. Загальна характеристика фауни кажанів на Дніпропетровщині

№ п/п	Вид*	Характер перебування**	Стан до 1950-60 рр.***	Стан у 1980–98 рр.
1.	Малий підковоніс <i>Rhinolophus hipposideros</i>	П	1	0
2.	Ставкова нічниця <i>Myotis dasycneme</i>	?	–	1
3.	Водяна нічниця <i>Myotis daubentoni</i>	П	4	1
4.	Вусата нічниця <i>Myotis mystacinus</i>	П	3	0–1
5.	Довговуха нічниця <i>Myotis bechsteini</i>	Ос	2	0
6.	Вухань звичайний <i>Plecotus auritus</i>	Ос	3	1
7.	Мала вечірниця <i>Nyctalus leisleri</i>	П	3	1
8.	Руда вечірниця <i>Nyctalus noctula</i>	П	4	3
9.	Велетенська вечірниця <i>Nyctalus lasiopterus</i>	П	2	1
10.	Малий нетопир <i>Pipistrellus pipistrellus</i>	П	4	3
11.	Нетопир Натузійуса <i>Pipistrellus nathusii</i>	П	3	2
12.	Двоколірний лилик <i>Vespertilio murinus</i>	Ос	3	4
13.	Пізній кажан <i>Eptesicus serotinus</i>	П	4	3

* Латинські назви наведено за «Каталогом млекопитающих СССР» (1981). ** П – перелітний, Ос – осілий, ? – характер перебування не з'ясовано; *** «←» – у видовому списку не значається, 0 – вид зник, 0–1 – вид зникав і відновлювався, 1 – вид зникаючий, 2 – вид рідкісний, 3 – вид звичайний, 4 – вид численний.

Відносно кількісного складу, навпаки, відбулися значні зміни. Загальна кількість кажанів зменшилася в 3–5 разів, а по окремим видам в 10–15 разів. Так, за даними попередніх досліджень в літніх сховищах в Самарському лісі (Новомосковський та Павлоградський р-ни), де був виявлений найбільш різноманітний і чисельний склад кажанів, налічувалося до 150–180 особин водяної нічниця, по 15–20 вуханя, по 12–23 малої вечірниця, по 17–36 рудої вечірниця, по 40–110 малого нетопирия. У 80–90 роки в них, відповідно, налічувалося: 30–50, 3–6, 3–7, 4–7.

Високої щільності виводкові зграї в 40–50 роки досягали навіть при зменшенні кількості сховищ (особливо за рахунок зведення старих дуплистих дерев), значно зменшилась і чисельність особин в виводкових зграях, що свідчить про загальне збіднення кількісного складу популяції майже всіх видів в регіоні. Сучасне поширення та місця знахідок кажанів на Дніпропетровщині такі.

Анотований список фауни

Ставкова нічниця до 1997 р. у складі фауни не значилася. Найближчі її поселення відмічені значно північніше – у Зміївському р-ні Харківської та в м. Лубни Полтавської обл. (Абеленцев, Попов, 1956). В 1997 р. в дуплі дуба в Орільській діброві між сс. Мало- і Велико-Козирщина (Магдалинівський р-н) знайдена вагітна самка.

Водяна нічниця раніше була чисельним видом і зустрічалась головним чином в Самарському лісі (Абеленцев, Попов, 1956; Булахов и др., 1996). В 1995 р. вона зареєстрована в Могилівському лісі (Царичанський р-н) поблизу стариці “Біловода” в долині р. Орелі, в 1996 р. поблизу с. Недайвода Криворізького р-ну на високих скелястих берегах р. Інгулець.

Вусата нічниця в 60-і роки зустрічалась в Орільському лісі поблизу сіл Гупалівка та Чернетчина (Магдалинівський р-н). Починаючи з 70-х років вона не зустрічалась. Лише в 1996 р. цей вид знову був зареєстрований в с. Могилів Царичанського р-ну (під дахом нової будівлі на узліссі Орільського лісу – 7 особин).

Вухань звичайний раніше зустрічався в Самарському лісі переважно в межах Новомосковського р-ну (Абеленцев, Попов, 1956). На сьогодні основна популяція зосереджена у тому ж лісі, але перемістилась на 18–20 км на схід (с. Кочережки Павлоградського р-ну).

Мала вечірниця в попередні роки (Абеленцев, Попов, 1956, Булахов и др., 1996) зареєстрована по всьому масиву Самарського лісу та в заплавної діброві на лівобережжі Дніпра біля с. Миколаївка (Петриківський р-н). На сьогодні збереглися всі ці місцезнаходження і знайдено нові: в 1996 р. в Орільському лісі поблизу с. Бузівка (Магдалинівський р-н). Чисельність її скоротилася у 5–10 разів.

Руда вечірниця. Крім вказаних місцеперебувань для малої вечірниці має більш значне територіальне розповсюдження, її знайдено по всіх заплавному дібровам в долинах рік Орелі, Самари, Вовчої та в байрачних придніпровських дібровах Солонянського та Верхньодніпровського районів, загальна чисельність знизилася в 2–3 рази.

Велетенська вечірниця раніше зустрічалася тільки в Самарському лісі (Новомосковський та Павлоградський райони). З 1979 р. її спостерігали в Дніпровських дібровах у верхів'ях Дніпровського водосховища в межах сучасного Дніпровсько-Орільського заповідника. Надходять повідомлення про зустрічі її в Орільських лісах (Царичанський та Магдалинівський райони).

Малий нетопир був чисельним видом Присамар'я, де здебільш його знаходили в будівлях (м. Новомосковськ, с. Андріївка Новомосковського р-ну та с. Кочережки Павлоградського р-ну) та в заплавних дібровах, судібровах і аренних борах Самарського лісу, а також в околицях с. Могилівка Царичанського р-ну (Абеленцев, Попов, 1956). З 1986 р. зареєстрований в системі байрачних лісів в районі колишньої порожистої частини Дніпра (Солонянський р-н). Сучасна кількість незначна і проти минулого скоротилася в 3–4 рази.

Нетопир Натузюса відмічається на протязі всього часу тільки в Самарському лісі в межах Новомосковського р-ну (села Івано-Михайлівка, Андріївка, Всесвятське). В інших місцях не зустрічається.

Лилик двоколірний має широке розповсюдження. Раніше в великій кількості систематично зустрічався в різних літніх схованках в межах Самарського лісу та в с. Покровському Нікопольського р-ну (Абеленцев, Попов, 1956; Булахов и др., 1996). В останні двадцять років він зустрічався скрізь в регіоні, особливо в містах і селищах, які мають стиглі парки та сквери або розташованих поблизу лісних масивів.

Пізній кажан залишається найчисельнішим видом. Зустрічається по всьому регіону, але переважно в містах і великих селищах з багатоповерховими будівлями.

Обговорення

В сучасних умовах чисельність водяної та вусатої нічниць, вуханя, малої та велетенської вечірниць, нетопиря Натузюса значно скоротилася.

Разом зі ставковою нічницею вони належать до 1–2 стану (зникаючі та рідкісні) в регіоні. Кількість рудої вечірниці, малого нетопиря та лилика двуколірного зменшилася, але ще залишається на рівні звичайного (Каталог..., 1981; Стаховский, 1948). В той же час чисельність пізнього кажана зросла в 3–4 рази, а його статус з звичайного виду піднявся до чисельного. Зростання його чисельності пов'язано з масштабним будівництвом та розширенням населених пунктів, особливо міст.

Такий стан фауни кажанів потребує негайних заходів щодо їх збереження. Найбільш доцільними в сучасних умовах можуть бути заходи по значному розширенню площі заповідних територій. Необхідно негайно організувати Самарський національний парк з включенням всього Самарського лісу в межах Новомосковського та Павлоградського р-нів та присамарських байрачних дібров, прискорити організацію Орільського регіонального ландшафтного парку. Саме ці місця є головними в розповсюдженні кажанів. Необхідно розширити роботи по розміщенню штучних гнізд різного типу.

Література

1. *Абеленцев В. І., Попов Б. М.* Ряд рукокрилі, або кажани – Chiroptera / Фауна України. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. – Том 1: Славці, вип. 1. – С. 229–446.
2. *Акімов М. П.* Головні пам'ятки природи Середньої Наддніпрянщини // Охороняймо пам'ятники природи. – Дніпропетровськ: Краєва інспекція охорони природи, 1930. – С. 5–20.
3. *Барабаш-Нікіфоров І. І.* Нариси фауни степової Наддніпрянщини (колишньої Катеринославщини). – К.: Держвидав., 1928. – 138 с.
4. *Булахов В. Л., Губкин А. А., Мясоєдова О. М.* Редкие и исчезающие позвоночные Приднепровья. – Днепропетровск: ДГУ, 1983. – 88 с.
5. *Булахов В. Л., Губкин А. А., Мясоєдова О. М.* Фауна позвоночных Днепропетровщины. – Днепропетровск: ДГУ, 1984. – 68 с.
6. *Булахов В. Л., Губкин А. А., Рева А. А.* Современное состояние териофауны степного Приднепровья // Состояние териофауны в России и ближнем зарубежье. – М.: ТО РАН, 1996. – С. 65–69.
7. *Каталог млекопитающих СССР* (под ред. И. М. Громова и Г. И. Барановой). – Л.: Наука, 1981. – 456 с.
8. *Стаховский В. В.* Материалы по фауне наземных позвоночных Самарского леса. Данные о видовом составе млекопитающих // Научные зап. Днепроп. ун-та. – Днепропетровск: ДГУ, 1948. – Том 32. – С. 182–226.